

aan duigen. Was hij toch iets van zijn veerkracht en vitaliteit kwijtgeraakt? Hij kwam er niet toe, oude opvattingen te corrigeren. Dieper inzicht in het conjunctuurverloop had hij niet. Zoals hij tevoren de *hausse* als een natuurlijk verschijnsel gezien had, zo raakte hij nu van de permanentie van de *baisse* overtuigd; hoe de crisis ook zou eindigen, Europa en Nederland zouden, meende hij, de oude positie nimmer herwinnen. Vóór de eerste wereldoorlog waren er, zo zag hij het, maar twee grote industriële productie-gebieden geweest: West-Europa en Noord-Amerika. Hij beschouwde de wereld-export als aan een bepaald maximum gebonden: hoe meer leveranciers, des te minder zou elk kunnen leveren. Welnu, zo schreef hij begin augustus '33 in een nota aan de ministerraad,

'Japan kwam in steeds toenemende mate voor de dag als betekend exportland en in Brits-Indië ging voor Europa een groot deel van de afzet onder 350 miljoen mensen verloren als gevolg van de ontwikkeling der inheemse industrie. Voegt men daarbij nu nog dat Australië en Brazilië eveneens de industrialisatie ter hand namen, dan kan men zich een vrij duidelijke voorstelling maken van de *fundamentele* wijzigingen die voor Europa van een en ander het gevolg moesten zijn.'¹

Nog verder ging hij, nog somberder uitte hij zich, diezelfde maand, in een brief aan gouverneur-generaal de Jonge:

'Ik ben overtuigd dat we voor fundamentele structuur-veranderingen gesteld zijn geworden die in betekenis niet achter staan bij de economische omwenteling die het gevolg was van de uitvinding en toepassing der machinale industrie. Met name de industrialisatie van het oosten en van sommige Zuid-Amerikaanse landen is een volstrekt *novum* voor Europa dat nu gedwongen wordt tot terugkeer van zijn *over-industrialisatie*.'²

Wat betekende dat anders dan dat heel Europa, heel Nederland, minder ruim moest leren leven? En alweer (hij had het zo vaak in zijn loopbaan zijn superieuren of ambtgenoten voorgehouden): de overheid moest de moed opbrengen, vóór te gaan op de weg der bezuiniging. Werd dat in Batavia wel genoeg ingezien? Het leek of het tot Colijn, minister van koloniën, niet doorgedrongen was dat de gouverneur-generaal, twee jaar in functie, al gekapt had wat te kappen viel. Hij ging hem irriteren met zijn vertogen. Zo toen hij in de bovenvermelde brief over Europa's z.g. over-industrialisatie aan het Indische gouvernement de eis stelde, 'dat men de moed hebbe, terug te keren tot eenvoudiger tijd, tot de tijd van vóór de oorlog' – vóór de eerste

¹ Ministerraad-1933, agendastuk 356. De nota heeft geen datum maar werd op 8 augustus 1933 aan de Koningin gezonden. ² Brief, 16 aug. 1933, van Colijn aan de Jonge.